

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

מסכת בבא מציעא - דף מז

עיונים על הדף

האם קנין חליפין מועיל מהתורה.

מבואר בדברי הגמ' המקור לקנין חליפין הוא מדברי קבלה בדברי מגילת רות "וזאת לפנינו בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו" ודרשו "גאולה" זה קיום המקח ע"י קנין סודר, היינו קבעו המוכר והקונה לבצע מקח, אך עדיין לא פעלו את הקנין המועיל, וכדי לקיים את דבריהם ע"י קנין עשו קנין סודר. ובנוסף למדו "תמורה" זה חליפין של מחליף חפץ בחפץ. (מבואר במדרש רבה (רות ב, יד) (וכע"ז במדרש שוחר טוב) "אמר רבי זעירא מגילה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה ולא אסור ולא היתר ולמה נכתבה ללמדך כמה שכתוב לגומלי חסדים". עכ"ל המדרש. ותמה כמה וכמה הלכות נלמדו ממגילת רות. הרי המבואר בסוגיא לפנינו שהמקור לקנין חליפין הוא מדברי קבלה וזה המקור מדברי מגילת רות, א"כ מה שייך לומר שאין הלכות. ועוד למדו ממגילת רות כמה פרטים בדני גירות. שאילת שלום בשם ד' מ"ויאמר בעז לקוצרים וכו'". וצ"ע לע"ע. ואולי לפי מה שנזכר בעיונים על הדף מו, אם לא היו לומדים את הלכות קנין חליפין מבוטא והמאל אולי היו לומדים מיעקב אבינו שקנה את הבכורה. ואולי. וצ"ע)

צריך לברר עניינו של "קנין חליפין" האם מועיל הוא מדין תורה או לא. ובנושא זה כבר עמדו הקדמונים בכמה מקומות, ונעלה מעט מיני ים. בגמ' בבידושין (ג, א) בדיו אשה אי נקנית בחליפין אמרו בש"ס למעוטי חליפין וכו' ואימא ה"נ. דוחה הגמ', חליפין איתנהו בפחות משה פרוטה ואשה בפחות משה פרוטה לא מקניא נפשא. עכ"ל הש"ס. בפשטות עולה מתוך דברי הגמ', שקנין חליפין מועיל מהתורה לצורך קידושין, מיעוט מחמת הגדרת הקנין, שקנין כזה אינו יכול להועיל בחליפין מחמת ההלכות שנאמרו בצורת הקנין, אולם לא שמענו בגמ' שקנין זה לא מועיל בקידושין מחמת שאין זה קנין המועיל מדברי תורה. ולא שייך לומר כב"קנין סטומתא" שהוא קנין מסחרי שמועיל לגבי קניית מטלטלין בין הסוחרים, שאפשר שקונה מהתורה. קנין זה עניינו משום גמירות דעת והסכם הסוחרים ואח"כ נהפך לשלו מהתורה מחמת הוראת בעלות וכדו' כפי שחידש הדבר אברהם (ח"א סימן א). באשה אין מושג של הוראת בעלות בהגדרת הקנין, א"כ מה שייך לומר שיועיל בה קנין מהסוג הנזכר.

אמנם יש צד לבאר בדברי הגמ' בקידושין, שבאמת קנין חליפין מדרבנן, אך קנין דרבנן מועיל לדאורייתא, היינו קנין שקבעו חכמים שהוא מועיל, מועיל הוא אף לכל דיני התורה. אך הבנה זו מעט קשה היות ונושא רחב הוא בין הקדמונים האם קנין דרבנן מהני לדאורייתא או לא. מפורסמים דברי הרמב"ן בשורשים (שורש השני) וז"ל אבל לא שכתוב בנבואה בדרך הצוואות כגון שמחזירין על עשה ומתירין על ל"ת דבר תורה הוא. וכו' ובהמשך דבריו "וכן קנין חליפין הולמד ב"מ מז'. מבוטא דבר תורה ולא שמעתי חולק בו לומר שיהיה קנינו מדבריהם בלבד.

מאיך ברדב"ז (פי תקנ) וז"ל וכן כל קנין סודר משמע לי דמדרבנן הוא ומתורת חליפין דהא מדברי קבלה יליפין וכתב ע"י "משמע ליי". ולא הביא לכך מקור.

יש מקום גדול לבאר ע"פ דבריהם הראשונים (כך נראה בעומק דברי הרמב"ן בקידושין ג, א ובדברי הרשב"א בתשובה ח"ד רב) ששורשו של קנין חליפין הוא משורשו של קנין כסף, שהרי למעשה אף בקנין כסף דנים בו החלפת המעות כנגד החפץ הנקנה. כך גם בחליפין דנים החלפת חפץ בחפץ או החלטת הקנין בהחלפת הסודר וקנינו כנגד ההתחייבות העתידית. אם נבאר כך, יש מקום גדול לומר משורשו הדבר מועיל חליפין מהתורה כשם שמועיל קנין כסף. (וכמוכן שהדבר צריך בירור זה, לדון מה הגדרת קנין כסף במחלוקת הסמ"ע והט"ז האם מדוי כסף החוזר שיוצר התחייבות כלפי המוכר, או כסף הוא מקיים קנין ואמרה תורה שמעשה קנין כסף הוא מועיל. ונצטרך ללבן היטב את הגדרת חליפין של שוה בשוה וקנין סודר וכו')

ואולי יש מקום להוכיח, "קנין כספו" שאוכל בתרומה, אין ההגדרה היות ועל ההנה מוטל לתת מזונות למי שנמצא תחתיו לכן ניתן להאכיל את אשתו או עבדו בתורה. לא שייך לומר כזה דבר, והדברים מוכרחים בפרק שביעי של כתובות. אלא כאשר אדם נושא אשה שמוגדרת ל"קנין כספו", מתיר לאשה לאכול בתרומה. (ובדאי שאכילת תרומה אינה מן העניין של חיוב מזונות כלפי האשה, אלא יש היתר למי שהיא קנין כספו של כהן לאכול בתרומה. והראיה שבייחב מזונות נחלקו אם הוא דין מהתורה או מדרבנן, ובדאי שכדי לאכול בתרומה צריך הלכה מן התורה.) וכן בעבד כנעני שנקנה לאדם, אוכל בתרומה מאחר והוא "קנין כספו".

אחד מקניני עבד כנעני, הוא חליפין כמבואר בקידושין (כב, ב) "אף בחליפין ולא איצטרין למיתני" ועיי"ש. וביתר ביאור בגמ' יש נוחלין (קלת, א) הכותב נכסיו לאחר והיו בהם עבדים וכו' אם היה רבן שני כהן הרי אלו אוכלין בתרומה. כאן כתוב להדיא שעבד כנעני שנקנה אוכל בתרומה. ומבואר ברשב"ם (שם ד"ה זיכה) "באן כספיה".

א"כ נראה לכאורה בהכרח שקנין חליפין מועיל אף לדיני תורה, שהרי כדי שיהיה עבד אוכל בתרומה ומוגדר ל"קנין כספו" חייב להיות שהקנין מועיל מן התורה, שא"כ מה יתיר לו לאכול בתרומה. ואם מבואר שעבר שנקנה בחליפין אוכל בתרומה הרי מבואר שחליפין מועיל לדיני תורה. אמנם היה מקום לדחוק ולומר שקנין חליפין מדרבנן, אך רבנן אמרו שיועיל לגבי

הגדרות של "קנין כספו" מהתורה. אך הגדרה זו נצטרך לעמוד במבחן עוד הלכות שיש בעבד כנעני שמוגדר שחייב במצוות כאשה מדיני תורה. ועוד. עוד סמך וראיה מאותו ענין בסוגיא בגיטין (לט, א) מבואר שעבד כנעני קונה עצמו בחליפין, והרי בתולדה כמה שקונה את עצמו נעשה בן חורין ומותר בבת ישראל וכו', א"כ בהכרח מועיל חליפין אף לדיני תורה.

סיכום הדף

נושא היום: קנין חליפין. אסימון. קנין כסף במטלטלין מהתורה או מדרבנן.

שיטת רבה בשם ר"ה, אמר לחברו מכור לי במעות אלו חפץ כל שהוא, קנה אע"פ שלא משך מחמת הדמיון לחליפין. **ויש אונאה** היות ולשון הקנין היה כשל מכר. **שיטת רב אבא בשם ר"ה**, שאין אונאה כיון שאמר במעות האלו והתרה למה שיש. **אומרת הגמ'** שאין להוכיח מדברי ר"ה שמטבע נעשה חליפין, **אלא סבר כר"ח** שמעות מועיל לקנין במטלטלין מהתורה, ורבנן גזרו רק במקום שכוח, וכאשר אינו מקפיד אינו שכוח ומועיל קנין מעות. **ואמר ר' הונא בנו של ר"ג**, להדיא אמרו שרב הונא סבר שאין מטבע נעשה חליפין.

כאמור קנין מעות שלא הקפיד אם יש בערך כשווי, נעשה כקנין חליפין וקנה. **מסתפקת הגמ'**, בקנין חליפין שמקפיד ובדק את ערכם של החפצים האם כאשר אחד החפצים קנה כבכל קנין חליפין או כיון שמקפיד לא קנה עד שיחזיקו שניהם. **הוכיח רב אדא בר אבהה מדברי הברייתא** לגבי מחליף פרה בחמור ובדק את ערך החמור ואת ערך הפרה וכו', מבואר שאם משך בעל החמור את הפרה ועדיין לא משך את החמור ומת החמור לא קנה את הפרה. **מוכח** שפאשר מקפיד על הערך אף בחליפין לא קונה עד שיחזיקו שניהם. **דחה רבא**, שהרי בכל חליפין לא מדובר במחוסרי שכל שמוכנים לרכוש דבר שאינו שוה ולתת בעבורו דבר שיש בו ערך, אלא אמרו כאשר אחד מחזיק זכה אף השני. **בידון בברייתא** שדובר שחליף חמור, בפרה וטלה ומשך רק את הפרה ולא את הטלה, **לכן לא מוגדר משיכה בכל החפץ הנקנה** ואם מת החמור אף בקנין הפרה יש חסרון היות ולא משך את כל החפץ הנקנה.

לדעת רב, קנין חליפין נעשה בכליו של קונה, ע"י שזוכה המקנה הוא מקנה את החפץ. **לשיטת לוי**, חליפין בכליו של מקנה, ונמנה הקונה את החפץ ואת הסודר לצורך חליפין. **ביאר רבא** שבהנאה שקנה הקונה את הסודר מקנה המקנה את החפץ. **ונחלקו תנאים** בביאור הפסוק "וזאת לפנינו בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל" ודרשו "גאולה" מכירה גמורה אך עדיין לא נתן מעות, ובאים לקיים את המכירה ע"י קנין סודר. "תמורה" הכוונה חליפין כמבואר בפסוק "לא יחליפנו ולא ימיר אתו". **ונתן לרעהו" לרבנן**, בועז נתן לגואל, **כדברי רב** בכליו של קונה. **לרבי יהודה** הגואל נתן לבעו, **כדברי לוי** בכליו של מקנה. **מבואר בברייתא**, קנין חליפין מועיל בכלי ששוויו פחות משהו פרוטה. **לשיטת ר"ג**, כלי מועיל אבל פירות לא. **ודרש"י** "נעלו" דווקא כלי. **ודרש"י** לקיים כל דבר" לומר ש"גאולה" ו"תמורה" שניהם נעשים בכלי. **לדעת ר"ש**, ע"י פירות נעשים חליפין ממה שנאמר "לקיים כל דבר". **"נעלו"** מלמד שצריך דבר המסוים ולא מועיל חליפין ע"י חצי אגוז וכד'.

אמר רב ששת בריה דרב אידי, הלשון בשטר המעיד על קנין חליפין "במנא זכשר למקניא ביה" היינו כלי, **לאפוקי** מרב ששת שאמר אף בפירות. **"לדעת ר"ש לאפוקי** מדעת שמואל וסבר שמועיל לחליפין אף כלי מאוס (ע"פ הריטב"א). **"למקניא"** היינו הקונה נותן להקנות בו **לאפוקי** מלוי שאמר בכליו של מקנה. **"ביה" לר"פ**, למעט מטבע שאינו נעשה חליפין. **לרב זביד או רב אשי**, למעט איסורי הנאה. **ויש שלומדים** מהמילה "זכשר" למדו למעט איסורי הנאה, ו"מוריקא" היינו כלי מאוס לא צריך דרשה למעט.

"אסימון" האמור במשנה שקונה את המטבע, **לרב**, הכוונה מטבע הניתן בסימן לבית המרחץ. **ונדחה**, שלמדנו שדין אסימון והמטבע הניתן בסימן לבית המרחץ דינים שונה. **ביאר ר"ח**, אסימון הכוונה פולסא, היינו מטבע שלא התביעו בו את הצורה. **ור"ח** לשיטתו שאמר ר"ח שרבי דוסא ורבי שמואל אמרו דבר אחד, **רבי דוסא אמר**, יש אונאה דווקא מחללים מעשר שני על אסימון. **רבי ישמעאל אמר**, "וצרת הכסף בידך", ניתן לחלל על כל דבר הנצטרך ביד ממילא אף על אסימון. **ולדעת ר"ע**, רק על דבר שיש בו צורה. **למדנו במשנה**, משך פירות אינו יכול לחזור, אם נתן מעות ולא משך פירות יכול לחזור בו. ליתיד. **אם נתן מעות ולא משך קונות** מהתורה, **ורבנן מרו** שלא יועיל קנין מעות אלא קנין משיכה, שאם היה מועיל מעות ולא היה הקונה מושך את הפירות, שמא היתה נופלת דליקה בביתו של המוכר ולא יטרח להציל את חפצי הקונה. **לדעת ר"ל**, משיכה מפורשת בתורה "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך", היינו דבר הנקנה מיד ליד. **לדעת ר"ח** שפסוק זה נאמר בפרשת אונאה לומר "מיד" יש אונאה דווקא בדבר העובר ביד למעט קרקע. **"או קנה"** מלמד שאין להונות את הקונה ואין להונות את המוכר. **לדעת ר"ל** "מיד" למעט אונאה בקרקע (כר"ח). **"או קנה"** נסמך ל"מיד" למד בקנין. **ומשמעות** הפסוק למד שאין להונות את המוכר ואת הלוהק.

לדעת רבנן, אם נתן מעות ולא משך קונה, שניהם יכולים לחזור מהמקח. **לדעת ר"ש** במשנה, מי שהכסף בידו יוכל לחזור בו. **אם במטלטלין קנין מעות מועיל מהתורה** ורבנן גזרו שלא יועיל, **מוכן** שאמר ר"ש שרק המוכר יוכל לחזור בו מהמקח, שאם התייקרו המטלטלין טרח המוכר. אבל הקונה אינו יכול לחזור כיון שמהתורה מועיל קנין כסף. **אלא אם כר"ל** שאין קנין במטלטלין מהתורה מדוע לא יוכל הקונה לחזור בו כל עוד לא משך. **ביאר ר"ל**, שדבריו הם לרבנן, אך לר"ש מעות קונות ולכן לא חוזר בו הקונה. **לשיטת ר"ח** ש"לכ"ע מעות קונות מהתורה, **המחלוקת** בין רבנן לר"ש בשיטת רב הסאה, האם תיקנו משיכה במוכריהם ותיקנו אף משיכה בלקוחות, היינו המוכר יוכל לחזור בו כל עוד הקונה לא משך, האם גם לקוח יוכל לחזור בו. **לדעת רבי שמעון**, לא תיקנו ללוהק שיוכל לחזור. **ולדעת רבנו**, אף לוקח יכול לחזור בו.